

**LANGS OORLOGSERFGOED
GRENZEND AAN ZEE,
DE NIEUWE WATERWEG EN DE
VOORMALIGE TANKGRACHT**

Atlantikwall-Museum Hoek van Holland.

Deze fietsroute zit bomvol militaire historie. De monding van de Nieuwe Waterweg vormt de toegangspoort tot de havens van Rotterdam en was voor de Duitse oorlogsindustrie van groot belang. Al in de 19e eeuw bouwden de Nederlanders hier een imposant fort en in de Tweede Wereldoorlog transformeerden de Duitsers het hele gebied tot een zwaar versterkte Festung.

Op de noord- en zuidoever verzezen ruim duizend bunkers, de grootste concentratie Duitse bunkers in Nederland. Tegen een aanval door geallieerde luchtdalingstroepen vanuit het binnenland werd rond Hoek van Holland een metersdiepe dubbele tankgracht gegraven. Het gebied daarbinnen stond letterlijk vol met bunkercomplexen.

De route volgt de contouren van het noordelijk deel van de Festung en begint aan de Koningin Emmaboulevard. Hier word je door een monument direct geconfronteerd met de dramatische gevolgen van oorlog. Via de Berghaven fiets je evenwijdig

aan de Nieuwe Waterweg richting het Staelduinse bos waar de Duitsers een enorm hoofdkwartier bouwden. Daarna volg je het tracé van de buitenste tankgracht waar op regelmatige afstanden militaire steunpunten waren gebouwd. De gracht is bijna geheel gedempt en veel bunkers zijn gesloopt. Je ziet hoe de resterende exemplaren zijn geïntegreerd in de naoorlogse woningbouw. Bij de duinen aangekomen, volg je de kustlijn richting de Strandboulevard. Het overgebleven oorlogserfgoed concentreert zich naarmate je meer afstand aflegt. Bij de pier zie je een hoge tankmuur en een kanonkazemat waarin het Atlantikwall museum is gevestigd.

Met je rug naar de Nieuwe Waterweg het fietspad op naar rechts, richting KP 94. Aan je linkerzijde, ter hoogte van het Fort 1881 staat een monument.

1 STRANDBOULEVARD: MONUMENT KINDERTRANSPORT

Met steun van de Britse regering, Joodse organisaties en vele vrijwilligers is aan het eind van de dertiger jaren van de vorige eeuw een operatie opgezet om ongeveer tienduizend Joodse kinderen uit verschillende bezette gebieden in Europa een beter leven te geven in Engeland. Aan de operatie gingen moeizame onderhandelingen vooraf. De kinderen mochten niet ouder zijn dan zeventien en ouders moesten achterblijven. Ze mochten ook niet veel meenemen: tien Reichsmark, een koffer, enkele foto's, maar verder geen speelgoed, boeken of waardevolle spullen. Op treinstations in onder andere Duitsland, Oostenrijk, Polen en Tsecho-Slowakije namen ouders en kinderen afscheid van elkaar, zonder te weten wat de toekomst zou brengen. Nadat de trein arriveerde in Hoek van Holland verliep de reis verder per stoomschip naar Harwich. Hier werden de kinderen opgevangen door gastgezinnen en kindertehuizen. Op 1 december 1938 vertrok het eerste transport uit Berlijn en op 14 mei 1940 vertrok het laatste transport uit Nederland. De meesten zouden hun ouders nooit meer terugzien. Architect en kunstenaar Frank Meisler was een van hen. Hij maakt monumenten ter herinnering aan de transporten: bronzen beelden van Joodse kinderen, op de vlucht voor de nazi's. Er staan monumenten op de stations van Gdansk, Berlijn, Liverpool, Londen en op deze plek langs de Nieuwe Waterweg.

Het monument voor de kindertransporten aan de boulevard in Hoek van Holland. Op de achtergrond Fort 1881.

Vervolg het fietspad naar KP 94. Aan het einde van de boulevard LA, eerste RA. Je fietst langs de Berghaven. KP 94 staat onderaan een hoger gelegen weg waar twee puntdaken opvallen: de voormalige Torpedoloods.

2 TORPEDOLOODS / BERGHAVEN

De Berghaven uit 1884 is de thuishaven voor de Koninklijke Nederlandse Redding Maatschappij en het Loodswezen van Rijkswaterstaat. In de oorlog lagen hier patrouille- en bewakingsschepen van de Kriegsmarine. Dit waren hoofdzakelijk op de Nederlanders gevorderde vissersboten die werden bewapend. De voormalige torpedoloods, te herkennen aan twee puntdaken, is een monumentaal gebouw uit 1886 en bedoeld voor de opslag van zeemijnen en torpedo's. Bij gevaar vanuit zee konden de zeemijnen snel in de Waterweg worden gelegd. Ruim een halve eeuw later besloten ook de Duitsers het gebouw te benutten als opslagplaats voor (scheeps)munitie en ze bouwden er een bunker naast. Na de oorlog werd de Torpedoloods een mobilisatiepunt. Mocht Nederland opnieuw in oorlog komen dan zouden burgers uit het Westland hier 'onder de wapenen' komen. Tijdens de Koude Oorlog werden er decennialang militaire uitrustingsstukken opgeslagen totdat het pand in de jaren tachtig werd ontruimd. Daarna stond het jaren leeg totdat de vervallen loods een horecabestemming kreeg.

Vanaf KP 94 fiets je naar KP 22. LA de spoorweg over, direct daarna RA. Bij KP 22 LA richting KP 19. Na een bunker aan je rechterhand, even vóór KP 19 ga je RA het Bonnenpad op naar KP 18.

In het toeristisch seizoen meert het fietsveer aan in de Berghaven, voor de torpedoloods. Je komt via een minicruise snel bij verschillende plekken op de Maasvlakte.

3 BUNKERSTAL

In het weiland rechts staat een manschappenbunker die onderdeel was van de eerste serie bunkers die in dit gebied zijn gebouwd. Zowel aan deze kant als aan de overzijde van de weg tot aan het kruispunt stonden verschillende kleine bouwwerken voor manschappen, munitie en voorraden. Ze werden door een netwerk van loopgraven verbonden met diverse wapenopstellingen voor mortieren, anti-tankkanonnen en mitrailleurs. Het destijds grote complex vormde de scharnierstelling van het zogenaamde binnenste Landfront en moest Hoek van Holland zowel naar de noord- als oostzijde beschermen. De bunker doet nu dienst als stal.

Rechts van je ligt de Bonnenpolder, links het Staelduinse Bos. Bij KP 18 kun je de fiets neerzetten en een wandeling in het bos maken langs talloze bunkers. Vooral in de winter zijn de bunkers goed te zien.

Uitstapje: Staelduinse Bos

Je loopt het bos in over het brede pad (Oude Hooislag) en gaat na 150 meter RA op de Van Rijkevorselroute. Deze wandelroute is gemarkeerd met palen voorzien van een blauw rolstoelsymbool (± 1,5 km in een cirkel). Je kunt ook naar links naar het informatiecentrum d'Oude Koestal.

Op de bunker stond lange tijd deze veelgebruikte leus uit de jaren 80 waarmee de aanwezigheid van kernwapens op Nederlands grondgebied werd gerechtvaardigd. Enkele jaren terug is de tekst opnieuw aangebracht.

4 HOOFDKWARTIER VAN DE FESTUNG

Het Staelduinse Bos van 95 hectare groot ligt op eeuwenoude rivierduinen, ontstaan door de nabijgelegen Maas. Voor 1850 was dit een kaal landschap. In die tijd had de adellijke familie Van Rijckevorsel een groot gebied ten zuiden van de Maasdijk in eigendom. Ze plantten hier bomen voor houtproductie en zo werd het een bos. Eind 1942 werden er zeventien zware bunkers gebouwd voor het hoofdkwartier van de Festung Hoek van Holland. Kolonel Erich Neumann zwaaide hier jarenlang de scepter. Hij was een fanatieke militair die zijn manschappen vaak liet oefenen. De bouwwerken werden in een ringvorm neergezet. Er was onder andere een bunker voor commandovoering en een hospitaal waar operaties konden worden uitgevoerd. Ook werden een grote aula voor ontspanning en vermaak en een wasgebouw uit baksteen opgetrokken. Beiden zijn in het begin van deze eeuw gesloopt. Behalve de goede camouflage door de bomen werden de bunkers ook beschilderd in verschillende camouflagepatronen en overdekt met grote netten.

Na de oorlog werden nog meer bouwwerken neergezet, maar nu door het Nederlandse leger die hier een munitiedepot aanlegde. Inmiddels zijn deze weer afgebroken. De moeilijker te slopen grote Duitse bunkers zijn tegenwoordig met hekken afgesloten omdat ze worden bewoond door diverse soorten vleermuizen die graag verblijven in het milde en vochtige klimaat.

Vanaf KP 18 gaat het verder naar KP 23, hier aangekomen RA (Nieuw Oranjekanaal). Na een kilometer ligt bij de eerste afslag aan je Rechterhand (doodlopende weg) in de polder een kleine bunker.

Een Britse officier inspecteert met Duitse militairen na de oorlog het Staelduinse Bos. Hier bekijken ze de met netten gecamoufleerde hospitaalbunker.

De ingang van dezelfde bunker voorzien van een hek om de vleermuizen rust te gunnen. Links is nog vaag de tekst 'Eingang nur für Gaskranke' zichtbaar.

Telefoonschakelbunker op de dijk.

5 TELEFOONSCHAKELBUNKER

De Duitsers legden diep onder de grond een eigen telefoonkabelnet aan. Dit Festungkabelnetz was minder kwetsbaar voor bombardementen dan het civiele Nederlandse telefoonnet. De belangrijke bunkers kregen een eigen telefoon zodat er tussen de stellingen communicatie mogelijk was. Via telefooncentrales in de hoofdkwartieren kon ook verbinding worden gelegd met stellingen in het zuiden of noorden van het land. Op schakelpunten kwamen de kabels 'bovengronds'. Hier werden schakelkastjes en apparatuur ter bescherming ondergebracht in kleine bunkers met betonnen muren van één tot twee meter dik. Er was ook een aansluitkastje aan de buitenkant aangebracht waarop veldtelefoons konden inprikken. In Hoek van Holland zijn meer dan twintig van deze 'telefoonbunkers' gebouwd.

Bij de rotonde aangekomen LA richting de Maeslantkering. Over de Bonnenbrug direct RA en doorrijden tot aan de fietsbrug over de spoorlijn.

6 SPOORWEG & GEMAAL

Transport per weg, spoor of water is voor een leger van groot belang voor troepenverplaatsingen en bevoorrading. Knooppunten van infrastructuur werden daarom extra beschermd. De locatie waar je nu staat was een logische plek voor een groot bunkercomplex vanwege de nabijheid van de Nieuwe Waterweg, het hieraan evenwijdig lopende treinspoor én een sluisgemaal. De stelling markeert de meest zuidelijke locatie van het buitenste landfront van de Festung Hoek van Holland. Vanwege de aanleg van het bedrijventerrein zijn de meeste bunkers gesloopt, behalve een latrine en een bunker met een remise voor een antitankkanon onder een dak van 30 centimeter dikke stalen pantserplaten. Van dit zeldzame type zijn langs de gehele Atlantikwall slechts enkele exemplaren gebouwd en dit is de laatste intacte. Stichting Atlantikwallmuseum Hoek van Holland knapt de bunkers mooi op. In de verte zie je de Maeslantkering in de Nieuwe Waterweg. Deze stormvloedkering

is in 1997 in gebruik genomen als laatste onderdeel van de Deltawerken. Twee enorme deuren, waarvan de scharnierpunten op beide zijden van de Waterweg staan, kunnen bij hoog water worden gesloten. Tijdens de oorlog vormden brede en diepe waterwegen natuurlijke barrières om aanvallers te weren. De Duitsers hebben vanaf dit punt een ruim elf kilometer natte tankgracht aangelegd door het Westland, helemaal tot aan de zee bij het dorpje Monster. Op sommige plekken gebruikten ze een bestaande waterloop, zoals het Nieuw Oranjekanaal waar je op uitkijkt, maar de meeste kilometers zijn gegraven. Dit noemden ze het Landfront.

Fiets dezelfde weg terug naar KP 23 en volg vanaf hier RD de Oranjedijk verder langs het water richting het sluisgebouw. Hier aangekomen is het leuk even op de brug te staan voor een blik op de munitiebunker links van je.

7 ORANJESLUIS

Het gebouw op de Oranjesluis is een sluiswachterswoning. De sluis werd in 1676 gebouwd om zoet water in te laten voor de tuinen van het landgoed Honselaarsdijk. In de oorlog was dit de meest oostelijke punt van de Festung Hoek van Holland. De naastgelegen Maasdijk vormde de hoofdverbinding met het achterland en in het nabije Staelduinse Bos lag bovendien een belangrijk hoofdkwartier. Daarom werd op deze strategische locatie een groot bunkercomplex gebouwd dat één van de drie zwaar verdedigde toegangen vormde tot de Festung. Enkele jaren geleden is de infrastructuur rondom de sluis ingrijpend veranderd om de bereikbaarheid van Hoek van Holland te vergroten. Dit ging gepaard met het slopen van verschillende bunkers waardoor er nu nog maar eentje zichtbaar is. Deze munitiebunker is tijdens de werkzaamheden zeven meter verplaatst, maar daarbij scheefgezakt. Iedereen dacht dat dit de enige bunker was die nog resteerde, maar een paar jaar later stuitte men

Het zeldzame bunkertype 601 ligt ingeklemd tussen het huis en het spoor Telefoonshakelbunker op de dijk.

Het 7 meter verschuiven van de munitiebunker bij Oranjesluis voorkwam sloop.

bij de aanleg van de fietstunnels op het dak van een ander exemplaar. Naoorlogse archiefdocumenten gaven aan dat deze was gesloopt, maar niets bleek minder waar; alleen de stalen geschutskoepel was verwijderd.

De tocht gaat verder LA, op de Maasdijk onderlangs de N220. Na circa 500 meter ligt aan je rechterhand een sluisje met aan weerszijden een trapje de dijk op. Vanaf de dijk zie je Widerstandnest 34H en de voormalige tankgracht liggen. Pas op, de trap eindigt op een drukke autoweg!

8 LOOPGRAVEN

De sluis is in 1857 gebouwd 'tot ontginning van het Staelduin'. Aan de andere kant van de dijk liggen bunkers van een voormalige infanteriestelling van het buitenste Landfront. De tankgracht is grotendeels gedempt, maar hier zie je een oorspronkelijk

De in het hoge gras gemaaide loopgraven gezien vanuit de lucht anno 2016.

gedeelte. Vanwege de ligging aan de druk bereden Maasdijk is het een markante locatie. De stelling is toegankelijk en beleefbaar gemaakt door Stichting Stelling 33. Met behulp van luchtverkenningfoto's van de Royal Air Force worden de voormalige loopgraven weer zichtbaar gemaakt door op deze plekken wandelpaden te maaien in het hoge gras. Zo vormen deze 'groene loopgraven' een looproute langs de vijf bunkers, maar nu boven de grond.

De route gaat RD, onderlangs de Maasdijk, voorbij een rotonde, tot een kruispunt met verkeerslichten. Hier ga je RA, de drukke N220 over. Direct RA naar beneden en LA het dorp in Dit dorp heet 'Heenweg' en je fietst op de gelijknamige weg RD richting KP 65. Hier aangekomen op de rotonde RD het fietspad op. Na 200 meter ligt links een huis hoog op een bunker, daarachter nog twee bunkers.

9 TANKGRACHT & WIDERSTANDNEST 46H

Deze voormalige infanteriestelling maakte ook onderdeel uit van het Landfront met de tankgracht. Eén manschappenbunker is na de oorlog gebruikt als fundering voor een huis. De eigenaar kreeg geen bouwvergunning voor de bouw op zijn land, maar wel voor bouw óp de bunker. Hiernaast bevindt zich nog een munitiebunker. Iets verderop ligt de waterloop van de tankgracht. Het gedeelte rechts werd na de oorlog over een afstand van honderden meters gedempt en de omliggende grond verkaveld. Er kwamen nieuwe afwateringssloten en het werd tuinbouwgebied. In 2018 is ten zuidwesten van dit punt echter een nieuwe woonwijk verrezen en is als onderdeel van het ruimtelijk ontwerp de gracht weer uitgegraven, in aansluiting op het nog bestaande oude tracé. Er worden nu geregeld Atlantikwall-vaartochten georganiseerd.

De bunker voor munitieopslag van WN 46H in een typisch Westlands decor.

Honderd meter verder bij het water aangekomen LA het fietspad op. Kijk voor de zekerheid op de kaart. Eerste RA, over een bruggetje. Je komt in de Van Leeuwenhoekstraat. Na honderd meter LA de parkeerplaats van het sportcomplex op. Gelijk aan de rechterkant een weggetje in wat je honderd meter volgt, links liggen de tennisvelden. In de bocht naar links passeer je een bruggetje, dan RD het fietspad volgen. Ook na het kruisen van een smalle weg RD, tot je bent aangekomen op de Koningin Julianaweg. Hier is schuin links voor je een klein park.

10 ORANJEPARK WN 47H

Door de tankgracht zigzaggend aan te leggen konden de Duitsers vanuit meerdere stellingen langs de gracht hetzelfde punt beschieten; met een gracht in een rechte lijn kon dit niet. Waar je nu fietst kwam de gracht vanaf je rechterzijde (het noordoosten) met een scherpe knik naar binnen, tot vlakbij deze locatie. Bij een aanval zouden geallieerde troepen als het ware in een fuik komen. Vanwege de strategische ligging werd de stelling groot uitgebouwd. Destijds waren de huidige weg en de bebouwing er niet, de stelling lag in een gebied waar land- en tuinbouw plaatsvond en veel kassen stonden. Deze moesten voor een vrij schootsveld tot honderden meters voor de gracht worden gesloopt. In het Oranjepark aan je linkerkant vormen de resterende bunkers een heuvelachtig landschap in de naoorlogse woonwijk.

Sla RA en rij verder op de fietsstrook van de Koningin Julianaweg. Bij de tweede rotonde heet de weg naar rechts de Leeuweriklaan. Fiets er 50 meter in en kijk links.

11 LEEUWERIKLAAN

Hier lag ook een stelling met diverse bunkers en veldversterkingen. Betonnen bunkers slopen kost veel geld. Daarom is ook hier een fraaie oplossing gezocht voor naoorlogse ruimtelijke ontwikkelingen. Ze vormen nu de funderingen voor de hoger gelegen tuinen van de appartementen achter het struikgewas en de bomen. Mooie stukken groen tussen de bebouwing zijn vanwege de oorlogsgeschiedenis van Hoek van Holland soms meer dan alleen plantsoen, park of natuur.

Je fietst verder op de drukke Koningin Julianaweg. Op een gegeven moment gaat het fietspad vanzelf over in de Parallelweg. Je passeert de Boerenlaan. Rechts van de Boerenlaan liggen nog enkele bunkers tussen de woningen.

12 BOERENLAAN

Ook van deze stelling zijn de meeste bunkers gesloopt voor de aanleg van woonhuizen en de Koningin Julianaweg. Van de tien bouwwerken resteren er nog maar een paar. Bij de opzet van de wijk Tuinveld in 's-Gravenzande werd de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog echter niet vergeten door een van de straten de 'Gedempte Tankgracht' te noemen.

Kaartje van de Festung met genummerde stellingen aan de tankgracht in het Westland. 46 is de woning op de bunker, 47 Oranjepark, 48 Leeuweriklaan en 49 Boerenlaan.

Fiets verder op de Parallelweg. Aan het einde bij de rotonde LA, de Monsterseweg in. Je fietst richting enkele 'grasbulten' aan de rechterkant van het fietspad. Om de route te vervolgen ga je de eerste mogelijkheid RA, door het hek voor de grasbulten. Voordat je dit doet is 200 meter RD een aanrader, naar de Intratuin.

Met bloemen beschilderde bunkermuur. Op de bakstenen zuil van de poort siert in tegels het woord 'Bunker'. Het Boeddhabeeld doet de oorlog hier vergeten.

13 ARENDSDUIN

Op deze plek lag een groot bunkercomplex bij één van de drie toegangen tot de Festung. Je ziet groene heuvels waaronder bunkers liggen, maar de meeste liggen aan de andere kant van de weg en zie je niet. Ze vormen de fundering van meerdere villa's en zijn bijvoorbeeld als opslagplaats in gebruik. Het complex bestond uit maar liefst 17 bouwwerken. Op deze locatie werd de gracht onderbroken door een smalle toegang voor auto's, voetgangers en fietsers. Tijdens gevaar kon de weg echter hermetisch worden afgesloten

Groene bulten verraden ondergewerkte bunkers. Op andere staan huizen.

voor tanks met zware kantelbare betonblokken die met kabels en katrollen werden neergelaten. Bij deze zogenaamde Sperren konden de Duitsers ook eenvoudig de bevolking controleren die in of uit de Festung wilde. Iets voorbij dit punt ging de tankgracht over in een driedubbele rij betonblokken tot aan de duinenrij bij het strand, ook wel 'drakentanden' genoemd.

Uitstapje: Bunkertuin

Een deel van de bunkers van het complex bij Arendsduin is door Intratuin opgenomen in hun wandeltuin, tijdens winkelopeningstijden vrij te bekijken.

Geschutsbunker in de wandeltuin van Intratuin.

Terug naar het hek en hier het fietspad op richting het duin. Over de fietstunnel LA waar je na 500 meter op een kruispunt aankomt (KP 51). Hier kun je het fietspad RD volgen, evenwijdig aan de duinen tot aan Slag Vlughtenburg een kilometer verderop. Lees dan vanaf de derde regel van de volgende fietsaanwijzing verder.

Voor bunkerliefhebbers is er echter een uitstapje: LA Strandweg in. Bij het kruispunt gekomen sta je aan de rand van waar eens een hoofdkwartier lag.

14 BUNKERCAMOUFLAGE

Op de hoek van de Noordlandseweg-Zanddijk lag een steunpunt met tien grote bunkers. Het was het bataljonshoofdkwartier van het noordelijk gedeelte van de Festung Hoek van Holland. Behalve de gebruikelijke manschappen- en munitiebunkers waren hier ook centrale functies ondergebracht zoals een commandopost en een hospitaal. Je kan het vergelijken met het hoofdkwartier in het Staelduinse bos, maar dan kleiner. Het complex was bijzonder vanwege de camouflage. De bunkers waren voorzien van een zadeldak met schoorstenen en beschilderd met ramen en deuren, inclusief een oude dame achter het raam en bloemenvazen in de kozijnen. De camouflage als woonhuis werkte: de geallieerden gaven het complex op hun kaarten lange tijd aan als 'woonwijk'. Tegenwoordig liggen de bunkers verstopt tussen de bebouwing.

Een bunker verstopt onder camouflagenetten en zand.

Voorbeeld van geschilderde luiken en ramen met vitrage op een bunkermuur ter camouflage.

Als je het kruispunt oversteekt, de Zanddijk in en naar rechts kijkt, zie je er enkele. De route gaat echter bij het kruispunt RA over het fietspad langs de drukke Noordlandseweg. Aan de linkerkant zie je weer enkele bunkers en honderd meter na de bushalte LA de Kreeklaan in, ligt aan het eind links het Bunker Museum Westland, gehuisvest in een grote commandobunker (bunkermuseumwestland.nl). Terug naar de Noordlandseweg. Eerste weg voor het tankstation rechts aanhouden (Noordlandselaan), gelijk weer rechts 't Louwtje inslaan. Aan het einde LA. Waar het fietspad de eerstvolgende strandopgang kruist RA (Slag Vlughtenburg). Volg de bocht in de weg en dan LA, het fietspad op richting Hoek van Holland. In de verte zie je de Zeetoren en de industrie liggen. Bij kruispunt RD.

15 ZEETOREN

De Duitsers bouwden hier een toren om een radar zo hoog mogelijk op te stellen. Tegelijkertijd was het bedieningspersoneel zo beschermd. De radar kreeg de codenaam Münze, waarschijnlijk een vernoeming naar de Marinecommandant in Hoek van Holland. De radar kon doelen op zee tot 30 kilometer afstand detecteren. De meetgegevens gingen naar het nabijgelegen marine hoofdkwartier (zie 16) en naar kustbatterijen in de omgeving (zie 17). Ook na de oorlog bleef de toren haar functie als observatiepost vervullen want het Navigatiestation Noordzee van Rijkswaterstaat nam er zijn intrek samen met een bemand weerstation van het KNMI. Dag en nacht werden om veiligheidsredenen de scheepsbewegingen en de

weersomstandigheden geobserveerd. De zogenoemde Zeetoren is tegenwoordig een landmark in het duinlandschap waarin horeca is gevestigd.

Ter hoogte van de Zeetoren bij de splitsing rechts aanhouden. Eerste LA (Klinkerweg), richting KP 21. Bij de parkeerplaats RA en daarna weer RA de Strandboulevard op. Na 200 meter zie je aan je linkerhand de 'neus' van een bijzondere bunker.

Radartoren Münze in 1945. Het radarscherm steekt boven de rand uit.

16 MARKO-STAND

Dit was het commandocentrum van de Marine Artillerie Abteilung 205, verantwoordelijk voor zes kustbatterijen van de Duitse marine in Hoek van Holland en op het eiland De Beer en Voorne. De bunker heette de 'Marko-Stand', een afkorting voor 'Marine Kommandostand'. Achter de observatiesleuf stonden waarnemers met optische apparatuur om een geallieerde aanval te volgen en de gevechtsleiding te coördineren. Direct achter de commandobunker liggen vier grote personeelsbunkers die onderling zijn verbonden door een ondergronds gangenstelsel. Om ongelukken en vandalisme tegen te gaan zijn de toegangen afgesloten.

Even verderop, ter hoogte van de flauwe bocht in de weg, zie je links een geschutsbunker en daarachter een aparte antenneconstructie.

17 KUSTBATTERIJ VINETA

Dit is één van de geschutsbunkers van de Duitse kustbatterij Vineta. Drie andere exemplaren liggen parallel aan de weg, maar zijn minder goed zichtbaar. Het Nederlandse leger bouwde op deze locatie in de Eerste Wereldoorlog al betonnen schuilplaatsen. In aanvulling hierop volgde eind jaren 30 de opstelling van de zogenoemde kustbatterij V met drie kanonnen. Vervolgens gebruikten de Duitsers veel van de Nederlandse bouwwerken en breidden het verder uit tot een groot complex van bunkers, onderling verbonden door ondergrondse gangen. Zo stonden er ook twee geschutsbunkers aan de landzijde, evenals munitiemagazijnen en manschappenverblijven.

De Markostand aan de Strandboulevard. In de verte is de zeetoren zichtbaar.

Aan de voet van het duin lag een rij houten duinpaviljoens. Deze werden in mei 1940 door de Duitsers gevorderd, maar halverwege de oorlog afgebroken ten behoeve van vrij schootsveld. Tijdens de Koude Oorlog nam de Nederlandse marine het complex in gebruik. Een markant overblijfsel uit die periode zijn de grote parabolantennes die deel uitmaakten van een Amerikaans militair radarverbingsstation uit de jaren 60, de zogeheten troposcatter. Hiermee kon een verbinding worden opgezet van Duitsland naar de Verenigde Staten. Zodoende zijn er vier fasen van militair gebruik te ontdekken. Het terrein met alle objecten kreeg in 2019 de status van Rijksmonument en is daarnaast een beschermd natuurgebied. De bunkers zijn daarom alleen toegankelijk tijdens rondleidingen van het Zuid-Hollands Landschap. Je kunt echter vaker terecht in de voormalige munitiebunkers 'Bremen' en 'Hamburg' waarin nu een fraai museum over de kustverdediging in is gevestigd (forthvh.nl).

Geschutsbunker van batterij Vineta in 1945.

Aan het eind van de Strandboulevard het spoor oversteken, daarna LA. Aan de overkant van de weg ligt Restaurant het Jagershuis en kunstmuseum iCOON.

Het restaurant Jagershuis was tijdens de oorlog de kantine voor de manschappen van de erachter gelegen luchtdoelbatterij Nordmole (noordpier). Dit was een van de vier zware luchtafweerbatterijen rond Hoek van Holland. Elke batterij had vier 10,5 cm kanonnen die beschermd stonden opgesteld onder een dunne stalen koepel. Links naast het restaurant ligt nog een grote munitiebunker van deze batterij waarin tegenwoordig kunstmuseum iCOON is gehuisvest.

Je steekt de weg over, RD richting de Nieuwe Waterweg en KP 94. Je fiets af op de Verkeerscentrale 'Port of Rotterdam'. Rechts hiervan is het begin van de Pier (Noorderhoofd). Het is leuk om hier een wandeling te maken.

18 ATLANTIKWALL-MUSEUM HOEK VAN HOLLAND

De snackbar die je passeert is tegen een mitrailleurbunker aangebouwd. Hier tegenover staat een monument voor de mensen die vanaf 1876 in de wateren voor Hoek van Holland zijn omgekomen, waarvan 122 slachtoffers tijdens gevechten in de oorlog.

Links aan het water Verkeerscentrale 'Port of Rotterdam'. Linksmidden restaurant Het Jagershuis en rechts, langs de Badweg, een geschutsbunker die onderdeel vormt van het Atlantikwall Museum.

Even verderop is een enorme geschutsbunker zichtbaar. Deze herbergt nu het Atlantikwall Museum Hoek van Holland en is de moeite waard te bezoeken (atlantikwall-museum.nl). Vanaf hier werd met een kanon de monding van de Nieuwe Waterweg onder vuur genomen. De buitenmuur, versterkt met een aangebouwde anti-tankmuur, bestaat uit vier meter dik gewapend beton. De tankmuur maakte na een paar honderd meter langs de pier een knik naar rechts, evenwijdig aan het strand. In totaal was hij bijna anderhalve kilometer lang met ingebouwde grote geschutsbunkers. Alles ligt nu begraven onder het zand. In het duingebied erachter liggen zo'n vijftig kleine en grote bunkers van luchtdoelbatterij Nordmole half verscholen onder het zand.

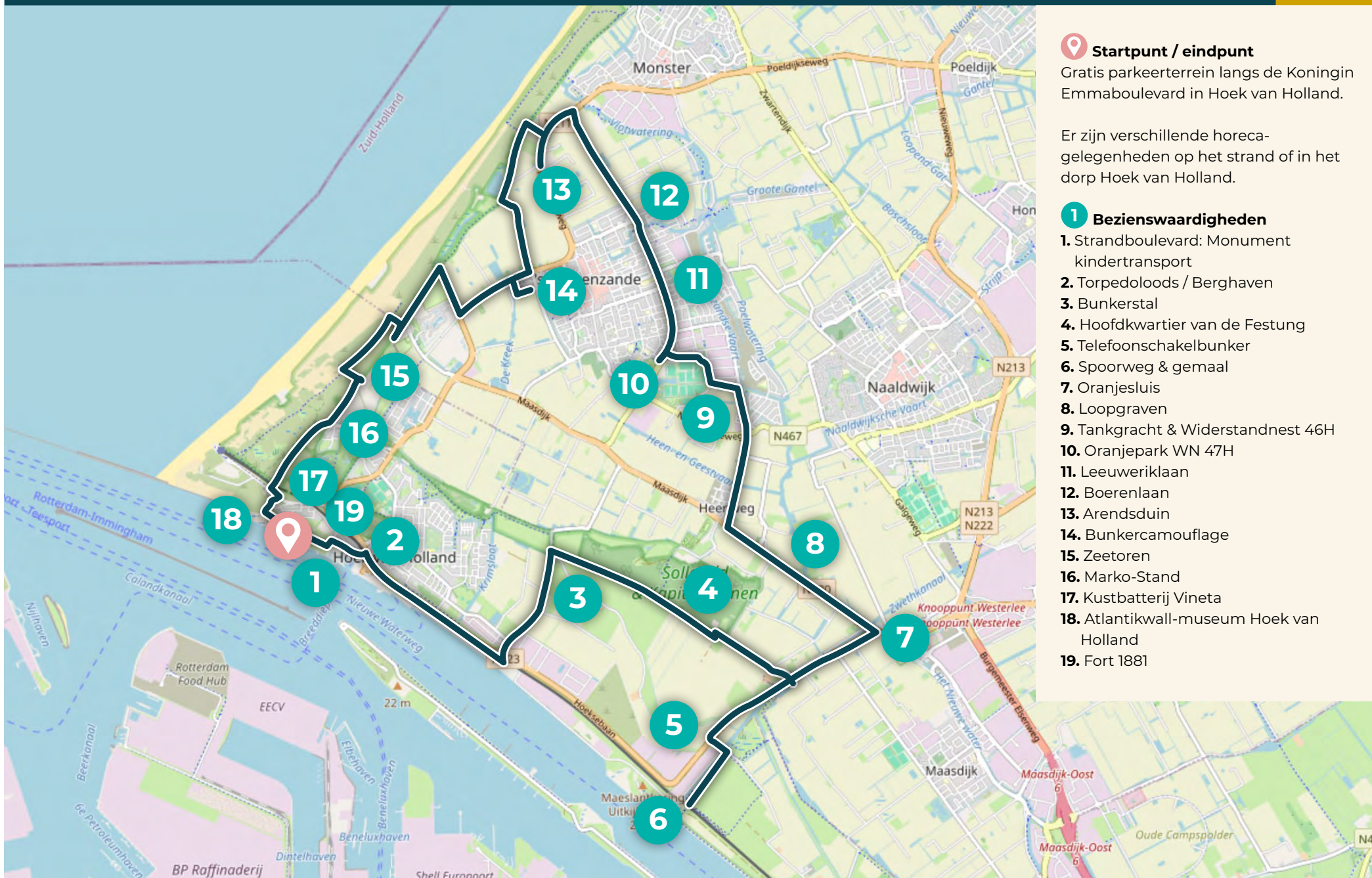
In de bocht naar links ben je weer terug bij het begin van de route. Terug op de fiets naar het startpunt aan de Koningin Emmaboulevard. Aan het begin van de tocht zag je halverwege de boulevard aan je linkerhand al de contouren van een fort.

19 FORT 1881

De gereconstrueerde geschutskoepels van het Fort aan den Hoek van Holland vallen op. Het tussen 1881-1889 gebouwde pantserfort moest de monding van de kort daarvoor aangelegde Nieuwe Waterweg beschermen. Door de snelle wapenwedloop aan het eind van de 19e eeuw was het enorme fort direct na de bouw al verouderd. Tijdens de bezetting gebruikten de Duitsers het fort voor verschillende functies waaronder telefooncentrale, (munitie)opslag, hospitaal en bovendien bouwden ze er een grote bakkerij met een capaciteit van duizenden broden per dag. Ze verschrootten de drie stalen geschutskoepels voor de eigen wapenindustrie. Het fraaie fort is nu een museum en de voormalige kantine is een café met terras (fort1881.nl).

Duitse militairen poseren op het fort.

📍 Startpunt / eindpunt
 Gratis parkeerterrein langs de Koningin Emmaboulevard in Hoek van Holland.

Er zijn verschillende horeca-gelegenheden op het strand of in het dorp Hoek van Holland.

- 1 Bezienswaardigheden**
1. Strandboulevard: Monument kindertransport
 2. Torpedoloods / Berghaven
 3. Bunkerstal
 4. Hoofdkwartier van de Festung
 5. Telefoenschakelbunker
 6. Spoorweg & gemaal
 7. Oranjesluis
 8. Loopgraven
 9. Tankgracht & Widerstandnest 46H
 10. Oranjepark WN 47H
 11. Leeuweriklaan
 12. Boerenlaan
 13. Arendsduin
 14. Bunkercamouflage
 15. Zeetoren
 16. Marko-Stand
 17. Kustbatterij Vineta
 18. Atlantikwall-museum Hoek van Holland
 19. Fort 1881

Leeswijzer

Je kunt de route desgewenst bij elk knooppunt beginnen en de routebeschrijving vanaf dat punt oppakken. De route kan ingekort worden door andere knooppunten te volgen, zie hiervoor ook de borden die bij veel knooppunten zijn geplaatst.

LA = linksaf
RA = rechtsaf

RD = rechtdoor
KP = knooppunt

Meer informatie

bezoekatlantikwall.nl

Respect

Bunkers zijn vaak de biotoop van zeldzame planten- en diersoorten en staan in beschermd natuurgebied of op particuliere grond. Dit is verboden terrein voor onbevoegden, tenzij je op de openbare fiets- of wandelpaden blijft.

Colofon

De fietsroute is een product van de Erfgoedlijn Atlantikwall van de provincie Zuid-Holland en is uitgegeven door Stichting Forten Nederland. Het betreft een actualisatie van een bestaande route die eerder is uitgegeven door het Erfgoedhuis Zuid-Holland. De route is ook digitaal beschikbaar op de website bezoekatlantikwall.nl.

© Foto's: A. van Beveren pag. 1, 4l, 5r, 10l, Annemieke van der Togt pag. 2l, J. Rijpsma pag. 2r, 3, 4r, 5l, 6, 7, 8, 9rb, 12, P. de Krom pag. 10r, Nationaal Archief/Ham, P. van der. Anefo pag. 4l, 9ro, Collectie Nederlands Instituut Militaire Historie pag. 9l